

Muzeum krapinských neandrtálců: velkolepá multimediální cesta nejen do pravěku

Toto je příběh jednoho pozoruhodného muzea. Muzea jsou různá – ta velká, kamenná, většinou v honosných historických budovách, kterými procházejí návštěvníci od jedné expozice ke druhé. Pak jsou i muzea menší, některá i v modernějších objektech. Tyto instituce mají nejen vzdělávat, ale měly by rovněž přinášet určitý pocit uspokojení, pocit užitečně stráveného času. To se ale vždycky nedaří. Tím více pak zaujme muzeum, které jak svým exteriérem, tak i interiérem návštěvníka doslova ohromí a zanechá v něm déletrvající dojem. A pocit, že čas, který jsme návštěvě věnovali, nebyl zbytečný, že přinesl poučení, zábavu i rozptýlení. Takových muzeí není však bohužel zatím mnoho. Jednomu, které splňuje ta nejpřísnější kritéria, je věnován tento příspěvek.

■ Miroslav POPELKA
Ústav pro archeologii
FF UK Praha

Každoročně směřují tisíce turistů k prosluněnému pobřeží Jadranu, které patří k oblíbeným letním destinacím. Někteří z motorizovaných návštěvníků, směřujících ze severu

■ Obr. 1 Nádražní budova v Krapině (foto autor).

přes Rakousko a Slovinsko, zvolí z Mariboru poněkud klidnější závěrečnou část cesty nikoli přes Lublaň, ale přes Záhřeb (Zagreb). Pak zhruba po 60 kilometrech jízdy od Mariboru projíždějí městem Krapinou, administrativním centrem župy Krapina-Zagorje. Krapina je malebné městečko (necelých 5 tisíc obyvatel) s bohatou historií, mimo jiné rodiště chorvatského obrozence Ljudevita Gaje. Je součástí regionu Chorvatské Záhoří (Hrvatsko Zagorje), který se nachází severně od pohoří Medvědnice (Medvjednica). Toto pohoří s nejvyšším vrchem Sljemem (1035 m) zasahuje přímo do centra hlavního chorvatského města Záhřebu, vzdáleného od Krapiny jižně rovněž kolem 50–60 kilometrů.

Málokdo z projíždějících návštěvníků jadranského pobřeží však patrně tuší, že projíždí místem, které má mimořádný význam v dějinách lidského rodu a od roku 2010 i v muzejních aktivitách. A právě ty jsou tématem tohoto příspěvku.

V listopadu minulého roku jsem měl možnost strávit několik pracovních dní právě v Záhřebu a jeden z nich jsem věnoval i návštěvě Krapiny. Slýchal jsem o této lokalitě již za doby studií a měl ji spojenou s doklady sociálního citění pravěkých lidí. Nevím zcela přesně, co bylo zdrojem informace, že v případě Krapiny jde o jeskynní nálezy. Nyní tedy přede mnou stála příležitost naleziště osobně navštívit. Vlakem je to pohodlná cesta, trvající něco přes hodinu. Vlak zastavuje na malém nádraží. Jako nezbytnou dokumentaci fotím nádražní štít s názvem stanice (Obr. 1). Na cestě mě doprovází můj chorvatský kolega dr. Želimir Brnič, který žil a pracoval několik let v Praze, zvládl dokonale češtinu a tak je mi teď báječným průvodcem nejen v Krapině, ale po celou dobu mého pobytu v Chorvatsku.

■ Obr. 2 Keramika vučedolské kultury (foto autor).

■ Obr. 3 Expozice Archeologického muzea v Záhřebu (foto autor).

Pár dní před návštěvou Krapiny jsme společně navštívili také Archeologické muzeum v Záhřebu, kde je, řekli bychom klasickou expoziční metodou, vystavena sbírka předmětů, představující chorvatský pravěk. Mezi nimi bezpochyby dominují nálezy z Vučedolu, které udivují svojí technologickou dokonalostí a precizností výzdoby keramiky (Obr. 2). Hezká archeologická expozice, avšak nic mimořádného z hlediska „potřeb“ běžného návštěvníka, tedy možná spíše laika, zabloudivšího do takového speciálního muzea (Obr. 3). Je určitě nelehké inovovat expozice do takové míry, aby se staly pro návštěvníky

■ Obr. 4 Mlha nad Krapinou (foto autor).

■ Obr. 5 Busta D. Gorjanoviće Krambergera (foto autor).

■ Obr. 6 Cesta k muzeu v Krapině (foto autor).

■ Obr. 7 Lesopark před muzeem (foto autor).

vyhledávanou atrakcí. To se se však povedlo v dokonalé formě právě v Krapině.

Krátká procházka městečkem podél stejnojmenné říčky nás dovede téměř na severozápadní okraj města k upravenému lesoparku. Přes pokročilý podzim ještě příliš nemrzne, zato je v kopcích nad městem dosti hustá mlha. Jen stěží v ní rozpoznáme jakousi středověkou zříceninu, za kterou je vidět několik nosných pilířů, nesoucích konstrukci už zmíněné dálnice, směřující do nitra Chorvatska (Obr. 4). Mlha je však výbornou kulisou k návštěvě muzea krapinského člověka, které vzniklo jako pocta významnému nálezu, jehož historie nás zavádí až na sklonek 19. století.

23. srpna 1899 přijíždí do Krapiny vlak ze stejného směru, jako ten, který přivezl tentokrát nás. Přijíždí v něm profesor Dragutin Gorjanović-Kramberger. Netuší, že tento den navždy změní osud nejen jeho, ale i místa, do kterého právě dorazil. Gorjanović-Kramberger (* 25. 10. 1856 Zagreb, † 24. 12. 1936 Zagreb) byl vynikající chorvatský geolog, paleontolog a archeolog (Obr. 5). Od roku 1893 stál v čele Geologicko-paleontologického oddělení chorvatského Národního muzea. Do Krapiny tedy přijíždí jako třiačtyřicetiletý a o místě ví již od roku 1895, kdy mu krapinský učitel Josip Rehorić poslal do muzea několik úlomků zvířecích kostí, které objevil při průzkumu na kopci Hušnjakovo, jen pár stovek metrů od centra města! Už tehdy si nutnost návštěvy Krapiny zapisal Kramberger do svého deníku.

Následujících šest let pak zanícený vědec prováděl se svými spolupracovníky výzkum v jeskyni Hušnjakovo a v přilehlém lese. Objevil velmi rozsáhlé naleziště neandrtálského člověka, které poskytlo několik tisíc předmětů (kostí pračlověka, zvířecích kostí a artefaktů). Nejvýznamnější skupinou nálezů je 874 fragmentů lidských kostí. Bohužel se nedochovala ani jediná kompletní kostra nebo alespoň lebka. Představu o stáří zdejší populace však přesto určitou máme. Kostí totiž pochází z jedinců ve stáří od 2 do 40 let. Neandrtálský člověk zde projevil svoji osobitou kulturu, znalosti výroby specializovaných

nástrojů, lovecké dovednosti a můžeme uvažovat i o určité formě jazyka, jako nástroje vzájemného dorozumívání. Existují doklady, že pohrblíval své mrtvé, že projevil určitou míru sociálního citění při pomoci tělesně postiženým příslušníkům své komunity (k tomu komentář ještě v dalším textu). Výzkum krapinských nálezů není zdaleka u konce, jedním z důležitých mezníků jsou 90. léta 20. století, kdy se k analýzám připojili také odborníci z McMaster University v Hamiltonu (Kanada). Těm se pomocí aplikace elektronové paramagnetické rezonance (ESR) a analýzy zubní skloviny nosorožců, kteří byli krapinským člověkem loveni, podařilo datovat nálezy na zhruba 125-130 tisíc let. Krapinský člověk tedy obýval skalní přístřeší na kopci Hušnjakovo někdy v průběhu poslední velké doby ledové.

Tolik krátký exkurz do historie nálezů a nyní se konečně vydáme na prohlídku muzea (Obr. 6). Cesta k němu vede lesoparkem, stoupá poněkud vzhůru k oběma kopcům – Hušnjakovo a Josipovac. Už předem „varuje“ kolega Želimir, že stavba je pojata poněkud netradičně a názory na ni se různí. Ještě míváme poměrně vydařené dřevěné skulptury, rozmístěné podél cesty mezi stromy (Obr. 7). Až konečně se před námi otevírá pohled na průčelí muzea! Skutečně je to odvážné řešení! Sedlo mezi oběma kopci je jakoby přehrazeno stavbou s proskleným průčelím. Kolega s úsměvem čeká na moji reakci a sám říká, že jemu stavba trochu připomíná přehradní hráz. Pravda – netradiční, odvážné řešení, ale celek nepůsobí (alespoň na mne) nijak rušivě nebo nevhodně. V obrovské ploše proskleného průčelí se docela hezky odráží okolní terén. Stavba je shora zasypána pískem a stává se tak součástí okolní krajiny. Stěnu z pohledového betonu, přiléhající k úpatí kopců po obou stranách stavby, vlastně ani nevšímám (Obr. 8). Zato okamžitě chápu úmysl tvůrců muzea – návštěvník má mít pocit, že se blíží a posléze vchází do „příbytku“ neandrtálského člověka, symbolu zdejší lokality.

Vstupujeme do haly muzea, takže snad užitečná informace o vstupném: dospělí 50 chorvatských kun, děti, studenti a důchodci 25 kun.

Jsmo zvyklí na přepočítávání na koruny, tedy o něco víc než 150 českých korun. Jenže v té chvíli ještě návštěvník netuší, co vše ho v téhle avantgardní stavbě čeká! Vstupní hala je skutečně velká, do půlkruhu jsou zde sedačky, jako v kině nebo divadle. Pod vysokým stropem ještě registruji ohoz s různými průchody a na něm několik návštěvníků.

To již ale usedáme na sedadla a na obrovském promítacím plátně, které pokrývá vnitřní stranu proskleného průčelí, se před námi odehrává 16minutový příběh krapinských neandrtálců. Zachycuje život nevelké skupinky pralidí, obývajících docela prostornou jeskyni. Muži, ženy, děti. Film je vlastně sérií epizod ze života lovecko-sběračské tlupy v různých ročních obdobích. Scénář nezapomněl ani na scénu, která zachycuje tři nebo čtyři muže na lovu ve chvíli, kdy je napadne jeskynní medvěd. Lovci ho po úporném boji zabijí, ale jeden z mužů je přitom těžce zraněn - medvěd ho připravil o ruku! Následuje velmi realisticky ztvárněná ukázka ranhojičských schopností neandrtálců, tak živá, že až nevhodná pro návštěvníky citlivější povahy. A já si celý výjev spojuji s dávno známou informací o nálezci jedince z Krapiny, který má zjevně zhojenou amputaci ruky a který žil dál jen díky pomoci členů svého klanu. I film dále ukazuje, jak se muž po ztrátě ruky zapojuje do života tlupy podle svých možností. Vidíme i smrt ženy a bizarní obřady kolem mrtvého těla. Jeden z mužů dělá pazourkovým nožem do čela mrtvé zvláštní zářezy, jejichž stopy byly na torzech krapinských lebek rovněž objeveny.

Jediné, co snad trochu vybočuje z našich představ, je způsob dorozumívání mezi členy tlupy. Jsou to pouze velmi neartikulované skřeky, místy působící možná až trochu komicky...

Jako celek je však film skutečně velmi působivý a tak se zvedáme ze sedaček a netušíme, že se s aktéry na cestě muzeem ještě jednou setkáme.

Vydáváme se dál do výstavních prostor nového muzea, které bylo po jedenácti letech výstavby slavnostně otevřeno 27. února 2010 předsedkyní chorvatské vlády Jadrankou Kosor, za přítomnosti ministra

kultury Chorvatské republiky Božidara Biškupiće a mnoha dalších významných hostů. Koncept expozice tvořil chorvatský paleontolog Jakov Radovšić, architektonické ztvárnění muzea je dílem architekta Željka Kovačiče. Stavba má dvě patra, expozice se rozkládají na ploše 1200 m² a spojuje je jednotný koridor, uspořádaný jakoby spirálovitě – po spirále věků návštěvník prochází časem a prostřednictvím nejmodernějších informačních technologií, multi-mediálních prostředků a interaktivních prvků se seznamuje s dějinami vzniku a vývoje naší planety, s vývojem člověka a zejména s příběhem neandrtálce z Krapiny, kterému se tady říká „dedek Kajmbušćak“.

Na počátku expozice je umístěna maketa části krapinské ulice na sklonku 19. století. Malým okénkem nahlédneme do jakéhosi přízemního domku, hned vedle stojí průčelí staré krapinské lékárny (Obr. 9). I další velká diorámata jsou věnována historii lokality, včetně pohledu na rekonstrukci naleziště na kopci Hušnjakovo v době Krambergerova výzkumu. Postupně si začínám uvědomovat smysl celé expozice. Nejde jen o pouhou připomínku slavného (a v budoucnu díky muzeu i mnohem slavnějšího) nálezce, smyslem je přiblížit evoluční proces. Sledujeme vznik a počátky naší planety, nechybí ani připomínka teorie velkého třesku. Seznamujeme se s rozvojem fauny i flóry, malí i velcí ocení přítomnost plastik pravěkých veleještěřů v životních velikostech. Přestává vám vnímat čas, ale pouze ten svůj současný, osobní. Nikoli ta těžko představitelná kvanta času, která potřebovala Země, aby se dostala do svojí dnešní podoby.

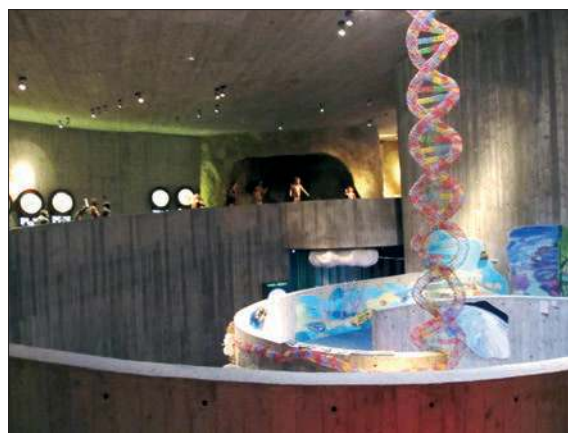
Před vitrinou, kterou zaplnily kopie stovek nálezů kosterních pozůstatků krapinských neandrtálců, si uvědomuji mimořádnost tohoto objevu. Na první pohled jde možná o malé zlomky, ale s velkým významem pro rekonstrukci nejen vzhledu současníka Homo sapiens. Hledám mezi nimi i tu část lebky, která nese stopy po posmrtných zářezech dosud nevysvětleného účelu. Pochopitelně ani ta v expozici nechybí. Dělíme se s kolegou vzájemně o dojmy, a mě nezbyvá, než mu v duchu i nahlas blahopřát k muzeu takového rozsahu a zejména kvality.

■ Obr. 8 Muzeum neandrtálského člověka v Krapině (foto autor).

■ Obr. 9 Dioráma Krapiny na konci 19. století (foto autor).

■ Obr. 10 Model DNA (foto autor).

A již se před námi otevírá pohled do horního patra muzejní budovy a my stále postupujeme spirálou času, beton pod nohama i kolem na stěnách. Je ale plný informací, důmyslně promítaných z různých směrů a v různých barvách. Z přízemí se do patra točí obrovská maketa šroubovice DNA. Je to určité spojení času a prostoru – podivuhodná virtuální skutečnost (Obr. 10).

Nadčasová expozice v Krapině je plná efektních prvků, které tady vytváří cestu plnou dobrodružství

■ Obr. 11 Nevšedně pojatá antropogeneze (foto autor).

■ Obr. 12 Dermoplastická socha neandrtálské ženy (foto autor).

■ Obr. 13 Dermoplastické sochy Elisabeth Daynes (foto autor).

■ Obr. 14 Cesta z muzea do prehistorického parku (foto autor).

a nevšedních zážitků. Jeden z nejefektivnějších a návštěvníky určitě velmi ceněných momentů nacházíme v pasáži prohlídky, kdy nás cesta časem přivede do doby ledové. V přechodu z jedné sekce do druhé je na podlaze kruh o průměru asi 1,5 metru, na první pohled jakoby prosklený, bělavé barvy. Chceme-li projít dál, nelze ho obejít. Evokuje představu ledové plochy a návštěvník je nucen na ni i vstoupit. A pod nohama mu začne prskat zdánlivě skutečný led a do prostoru se šíří známý, leč obávaný zvuk praskající ledové kry! Kolem podrážek našich bot se rychle tvoří praskliny a tak máme v první chvíli snahu „ledovou“ plochu co nejdříve opustit! Ale pak se ještě jednou vracíme a užíváme si znovu té atrakce, teď už bezstarostně, ale s o to větším zájmem o princip, jakým je připravena.

Blížíme se pomalu k velkému finále, k završení celé famózní expozice. Na cestě před námi se objevují postavy, všem známé z tisíckrát publikovaného obrázku Zdeňka Buriana. Antropogeneze, vývoj lidského rodu. Malé, shrbené postavičky s opičími rysy se pomalu narovnávají do vzpřímené polohy Homo erecta. Ale nejpůsobivější část muzea je stále před námi (Obr. 11)!

Ohromné dioráma, tvořené 19 postavami ukazuje obraz světa neandrtálského člověka. A jak přicházíme blíže, uvědomuji si, že tváře postav už znám! Jsou to dokonalé

kopie masek herců, kteří ztvárňují příběh filmu, promítaného u vstupu do muzejní budovy! A můj průvodce mi sděluje, že sochy jsou dílem francouzské sochařky Elisabeth Daynes, která se proslavila jako světová expertka na stavbu mimořádně realistických dermo-plastických soch. Mám pocit, že tu stojí opravdoví neandrtálci, jen strnulí, bez viditelného pohybu. Ale přesto živí! Postavy mají vlasy i tělní ochlupení z autentických materiálů (Obr. 12). I pokožka je takřka k nerozeznání od pravé „lidské“ kůže a pohled do očí není pohledem do prázdné, nevidící syntetické hmoty! Toto je famózní finále zdejší nové expozice. Je tu i muž s pahýlem ruky, u něho dítě, které snad pomáhá překonávat jeho handicap. A kolem další, všichni, kteří odehráli nějakou roli ve zdejší filmové „cestě do pravěku“ (Obr. 13).

A tak jsme u konce cesty Muzeem krapinského neandrtálce, alespoň pokud jde o novou stavbu a její interiér. Na úplném konci ještě nezbytná prodejna odborné literatury, populárních knížek pro děti a suvenýrů a k dispozici je i multimediální průvodce celou expozicí na DVD.

Když opouštíme prostor muzea, uvědomuji si, že se dostáváme nekam na úroveň střešy celého objektu, prakticky vcházíme rovnou do lesoparku a cestička a místy trochu krkolomné přírodní schody nás vedou do další části – do venkovní expozice s ukázkou pozůstatku skalního převisu (Obr. 14). Tady byly v době prvního návrhu pravěkého parku v roce 1966 umístěny sochy neandrtálců spolu s rekonstrukcí ohniště, doplněné sochou jeskynního medvěda. O rok později přibývala tento prostor spolu s neandrtálskými lovci – srstnatého nosorožce, leoparda, jeskynního vlka, jeskynního medvěda a bobra. Jejich autorem je sochař Stanislav Tucakovíc.

Sochy byly původně vyrobeny z plastu, který ovšem nevyhovoval povětrnostním podmínkám, a proto byly nahrazeny bronzovými, vytvořenými v Akademii umění slévárny výtvarných umění v Záhřebu.

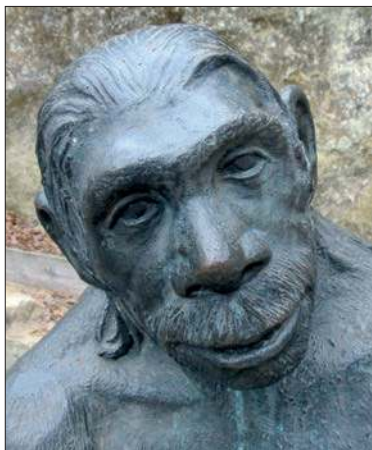
I tato venkovní část prehistorického parku v Krapině je velmi působivá. Pod malým převísem stojí matka

s dětmi (Obr. 15). Opodál ještě další postavy s pohledy a výrazy, které přesně odpovídají naší představě o podobě neandrtálského člověka, vedoucího každodenní a tisíciletý boj o zajištění potravy – nedokončený boj o přežití druhu. Dlouho jsem tu stál a díval se do tváří bronzových neandrtálců a vstřebával všechny bezprostřední dojmy, které ve mně zůstaly po návštěvě asi nejpovedenějšího muzea, které jsem měl dosud možnost navštívit (Obr. 15, 16).

Ještě se rozhlížím po okolí, po skalním převisu, který už působením času a povětrnostních podmínek mnoho utrpěl. Dnes je to vlastně už jen pouhý výklenek do skály, který už ani neposkytuje mnoho ochrany před deštěm, větrem či sněhem... Tady je ještě určitý dluh – bude zřejmě třeba pískovcovou skálu nějak zpevnit, aby se zpomalila nebo snad i zastavila ničící eroze. Je totiž vidět, jak se části povrchu skály odlupují, navíc je prorostlá břečťanem a ani to jí zřejmě příliš neprospívá. A pak už s Želimirem scházíme po úpatí kopce Hušnjakovo podél skály, která je vlastně po celém průběhu vymletá původním tokem potoka, a která se stala před skoro 130 000 lety dočasným útočištěm neandrtálských lidí.

Je dobře, že už před lety vznikla idea použít genia loci známého naleziště a věhlasného nálezu k propagaci nejen Krapiny, ale hlavně historie lidského rodu. Chorvatským kolegům se ten záměr vydařil opravdu mimořádně. Velké finanční prostředky, vynaložené na stavbu nového muzea i další rozvoj prehistorického parku se beze vší pochyby velmi vyplatily a do budoucna povedou k rozvoji nejen města, ale celého krásného regionu Chorvatského záhoří.

A ještě malá poznámka před závěrem. Na konci tohoto příspěvku nenajdeme seznam použité literatury, pouze zde uvádím odkaz na velmi zdařilou internetovou stránku muzea v Krapině (Kraneamus. Muzej krapinskih neandertalaca [online]. 2011 [cit. 29. 5.2012]. Dostupné z [www:http://www.mkn.mhz.hr/hr/impressum/](http://www.mkn.mhz.hr/hr/impressum/)). Jinak jsou všechny výše uvedené informace získané na základě ústního sdělení chorvatských kolegů a přátel prof. Gordana Divaca a dr. Želimira Brniće, psaných komentářů k exponátům v muzejní expozici a v neposlední

■ Obr. 18 Detail „bronzové“ tváře krapinského člověka (foto autor).

řadě na základě osobních dojmů z návštěvy tohoto mimořádně zdařilého projektu mnoha obětavých lidí nejen z Chorvatské republiky.

Realizace nové podoby Muzea krapinského neandrtálce byla od počátku vedena zájmem o to, aby návštěva nebyla pouhou nutností, ale skutečným a dlouho přetrvávajícím zážitkem. Návštěvník (ať dospělý či dětský, odborník či laik) je zde vždy na prvním místě, on je tím zákazníkem, který si má co nejvíce užít nabízené „zboží“. Toto muzeum je skutečně krokem do jiné dimenze, nadčasovým zařízením, které určitě přiláká do Krapiny mnohem větší počet turistů a věhlas zdejšího nálezu se bude šířit rychleji možná nejen v Evropě, ale i v dalších částech světa. Světa, který nesmí zapomenout na svoji historii, která mu pomáhá překonávat současnost a učí ho hledět směrem k budoucnosti.

Summary

Krapina neanderthal museum – the magnificent journey not only to the prehistory

This paper is dedicated to the Museum of Krapina Neanderthals in the small town Krapina in the northwestern Croatia. The new building was inaugurated in February 2010. Exposure is not only an important reminder of finding of remains of Neanderthals who inhabited a cave on the hill Hušnjakovo. It is also a perfect example of a museum exhibition, which uses the latest information technology, multimedia resources and interactive features. It is also grateful to the memory of the Croatian geologist, paleontologist and archaeologist Dragutin Gorjanović Kramberger, who excavated this site. The new building is a part of the open air archaeological park, where are located in the wild bronze statues of Neanderthals. Visit of this museum and park offers a very strong and memorable experience.

■ Obr. 15 Bronzové sochy ženy s dětmi pod převisem (foto autor).

■ Obr. 16 Neandrtálské útočiště pod skalním převisem (foto autor).

■ Obr. 17 Bronzové sochy neandrtálců (foto autor).

■ Obr. 19 Východ z areálu prehistorického parku (foto autor).